

KUNNAN HALLINTO KÄYNNISTYY

Vuonna 1865 vahvistetun asetuksen mukaan pitäjänkokous jäi seurakunnalliseksi elimeksi ja sen toimintapiiristä erotettiin kaikki kunnalliseksi katsotut asiat. Rovaniemeläiset siirtyivät uuteen järjestelmään vuoden 1867 alusta. Kirkkoherran johtama pitäjänkokous muuttui kuntalaisten keskuudestaan valitseman esimiehen johtamaksi kuntakokoukseksi, jossa edelleenkin oli äänivalta isännillä verojensa suhteessa. Naisista vain naimattomat, lesket ja eronneet saivat osallistua kokoukseen, sillä naimisiin menneet olivat vuoteen 1930 saakka miehensä holhouksen alaisia. Kuntakokouksessa käsiteltiin aluksi samoja asioita kuin pitäjänkokouksessakin: köyhäinhoitoa, elatus- ja holhousasioita, sairaanhoitoa, maanteitä, verojen kantoa ja postin kuljetusta.

Kunnan asioista päättämiseen saivat Rovaniemellä suoraan osallistua kaikki veroa maksavat kuntalaiset vuoteen 1919 saakka. Vasta sen jälkeen vaaleilla valitut valtuutetut päättivät kunnan asioista. Asioitten valmistelu ja päätösten toimeenpano uskottiin

Taajaväkinen yhdyskunta ja myöhempi kauppala perustettiin pääosin Ruokasen ja Korkealon talojen maille. Kuvassa näkyvä Alaruokasen talo säästyi sodan hävitykseltä. Kaupunki on kunnostanut sen asukkaattensa perhe- ja muita juhlia varten.

alusta lähtien pienemmälle joukolle, jota kutsuttiin kunnallislautakunnaksi (myöhemmin kunnanhallitukseksi). Rovaniemellä siihen saatiin jokaisesta kylästä edustaja, kun lautakuntaan kuului esimiehen (puheenjohtajan) ja varaesimiehen lisäksi 13 jäsentä. Lisäksi kuntakokous valitsi taksoituslautakunnan ja holhouslautakunnan. Kuntalaisten ei tarvinnut itse ilmoittaa tulojaan, joitten perusteella verot perittiin, joten taksoituslautakunnan vaativana tehtävänä oli selvittää jokaisen kuntalaisen tulot.

Köyhäinhoito ja teiden ylläpito aiheuttivat aluksi kunnan suurimmat menoerät. Vuonna 1910 Rovaniemellä menot olivat ylivoimaisesti korkeimmat Pohjois-Suomen maalaiskunnista, mutta paik-

kakunnan vilkkaan talouden vuoksi verot voitiin silti pitää alhaisina, vain noin kolmanneksena Kemin kihlakunnan keskimääräisestä. Kun teiden ylläpito siirtyi 1921 valtiolle, oli kunnan menoihin ehtinyt syntyä uusi suuri tarve, kansakoululaitos.

Kunnallisten virkamiesten määrä oli aluksi vähäinen. Sivutoimisille kunnanesimiehelle ja kunnallislautakunnan esimiehelle maksettiin jonkinlainen korvaus asioitten hoitamisesta, mutta pian oli palkattava myös päätoimisia henkilöitä tärkeimpiin tehtäviin: 1870 ensimmäiset opettajat ja 1877 kättilö. 1880 perustettu vaivaistalo vaati hoitajansa, ja 1883 saatiin piirilääkäri.

Sivistyksen voimalla liikkeelle

Heti ensimmäisessä kuntakokouksessa maaliskuussa 1867 rovaniemeläiset päättivät perustaa kansakoulun. Syksyllä 1870 avattu Rantavitiikan koulu olikin koko Pohjois-Suomen ensimmäinen maalaiskansakoulu. Alusta lähtien siinä oli tyttöjen ja poikien osastot ja kummallakin oma opettajansa.

Yhteen kouluun saattoi laajassa kunnassa hakeutua vain harva. Vuonna 1882 rovaniemeläisillä oli 7–16-vuotiaita lapsia 990; heistä vain 74 kävi kansakoulua ja 870 sai jonkinlaista opetusta kotonaan. Siksi 1882 palkattiin kaksi kiertokoulunopettajaa, jotka viipyivät kylässä kerrallaan kolme viikkoa ennen siirtymistä seuraavaan. Näin opetusta voitiin tarjota liki 600 lapselle. Vuodesta 1895 läh-

tien kiertokoulupiirejä lisättiin neljään, jolloin opetuskin tehostui. Kansakoulujen perustamisesta huolimatta kiertokouluilla oli suuri merkitys rovaniemeläislasten luku-, kirjoitus- ja laskutaidolle 1920-luvulle asti.

1898 annetun kansakoulujen piirijakoasetuksen perusteella rovaniemeläiset ryhtyivät vaatimaan kouluja omille kylilleen. Vuonna 1902 aloittivat Jaatilan, Namman ja Saarenkylän kansakoulut, ja seuraavana vuonna kirkonkylän eli taajaväkisen yhdyskunnan koulu. Vuonna 1908 kunnassa oli jo kymmenen kansakoulua.

Pohjoisimmat yliopistoon johtavat oppikoulut olivat 1900-luvun alussa Kemissä ja Torniossa, mutta useimmiten rovaniemeläiset hakeutuivat Ouluun. Kun myös Lapin kunnat toivoivat oppikoulua lähemmäksi, aloitti kannatusyhdistyksen ylläpitämä keski-

Rovaniemeläiset päättivät perustaa kansakoulun heti ensimmäisessä kuntakokouksessaan. Rantavitikan kansakoulu olikin ensimmäinen koko Pohjois-Suomen maaseudulla. Vaikka kuvassa on pelkkiä poikia, oli tytöillekin alusta lähtien oma luokka ja opettaja.

Rantavitikasta muodostui Rovaniemen ”sivistyskeskus”, johon kansakoulua ja pappilaa seurasivat aikanaan ammattioppilaitos, ammattikorkeakoulu ja Lapin yliopisto.

Kansakoulua seurasi pian viisiluokkainen keskikoulu, joka aloitti yhdistyspohjaisena vuonna 1908. Kuusi vuotta myöhemmin valmistui komea koulurakennus, jonka oli piirtänyt kuuluisa suomalainen naisarkkitehti Vivi Lönn.

koulu syksyllä 1908 Rovaniemen Palokunnantalossa 50 oppilaan voimin. Jo 1914 koululle valmistui oma komea rakennus Ounaskosken törmälle Korkalon talon pohjoispuolelle, ja keväällä 1925 siinä valmistuivat ensimmäiset kaksi ylioppilasta.

Kirjaston rovaniemeläiset olivat päättäneet perustaa jo pitäjänkokouksessaan 1860. Useamman sadan niteen kokoelma paloi 1872 kansakoulun mukana, mutta 1881 kirjasto aloitti uudelleen. Kirjojen hankkimiseksi jokaisesta avioliittokuulutuksesta kannettiin 1,50 markkaa lainakirjaston kassaan.

Kylärakenne kiinteytyy

Talokeskittyviä oli siellä, missä maat tarjosivat mahdollisuuden laajamittaisimpaan viljelyyn. Varsinaisista kyläyhdyksunnista voi kuitenkin ruveta puhumaan vasta silloin,

Kun keskusta-alue erotettiin muusta kunnasta kauppalaksi vuonna 1928, jakamattoman kunnan valtuusto asettui muistopotrettiin kunnantalon portaille. Valtuustossa oli silloin 20 miehen joukossa yksi nainen, Helmi Kiviharju. Kuvas-ta on poissa kahdeksan valtuutettua.

kun asutuksen tueksi ilmestyivät ensimmäiset palvelut: kauppa, koulu ja posti. Tämä tapahtui 1900-luvun alulla.

Ounasjokivarren ensimmäisiä keskuksia olivat vanha sahan seutu Sinettä, joka sai kaupan ja postin jo vuosisadan alussa ja koulunkin 1918, lähellä Kittilän rajaa oleva Lohiniva, joka sai koulun vasta 1934, sekä Nivankylä. Myös Ylikylä, Tapio, Patokoski ja Meltaus alkoivat muodostua kyläkeskuksiksi varhain.

Yläkemijoella Autti sai palvelunsa vuosien 1917–20 aikana ja Pekkala astetta myöhemmin 1920- ja 1930-luvulla. Kolmanneksi kyläkeskukseksi muodostui Viirinkylä.

Alakemijoen kyläkeskusten synty alkoi postiasemien perustamisella 1909. Kauppa ja koulu tulivat Muurolaan vuoteen 1922, Hirvaalle 1929 ja Jaatilaan 1934 mennessä.

Raudanjoen varteen muodostui kaksi kylää: Nampa 1902–20 ja Ylinampa 1920- ja 1930-luvulla. Ranuan suunnassa kyläkeskus alkoi muodostua Taipalenkylään.

Aikoinaan kauppalalle piirretty vaakuna on edelleen kaupungin vaakunana ja kuvaa Rovaniemen asemaa Lapin läänin pääkaupunkina.

Rovaniemen maalaiskunnan vaakunassa vihreää metsien kenttää halkovat hopeiset joet, joiden yhtymäkohdassa palaa muinainen varoitus-tuli, totto; nykyisin sen voisi tulkita myös tiedon valoksi.

Köyhä maalaiskunta ja vauras kauppalaksi

Kunnan keskusta-alue erotettiin vuoden 1929 alusta lukien kauppalaksi. Rovaniemen kauppalan talous oli vakaava, sillä kunnallistalouden hoitamiseen kertyvät verotulot kasvoivat suunnitellusti. Vaikka katujen ja kunnallistekniikan rakentaminen sekä koulutoimi aiheuttivatkin Suomen kauppaloitten suurimmat menot, veroäyri voitiin pitää selvästi pohjoisen maalaiskuntia alemmalla tasolla eikä velkaakaan tarvinnut ottaa edes laman vuosina.

Sen sijaan maalaiskunnan verotulot olivat vaatimattomat. Kun varsinkin kansakoulut ja huolto- ja köyhäinapu aiheuttivat suuret menot, kunnan talous joutui 1930-luvun alun lamavuosina niin suuriin vaikeuksiin, että kunta määrättiin erityiseen valtion valvontaan.

Rovaniemen tie kaupungiksi

Kaupunkien perustamisesta oli vanhastaan päättännyt hallitsija, aluksi Ruotsin kuningas ja sitten Suomen suuriruhtinasta toimiva Venäjän tsaari. Hallitsija lahjoitti kaupungille maat ja määritteli sen kauppa- ja muut oikeudet. Näin keisari oli perustanut mm. Kemian 1869.

Rovaniemen kaupunkia ei perustettu hallitsijan määräyksellä, vaan se kasvoi vähitellen ympäristönsä tarpeiden sanelemana.

Metsätöiden vauhdittama kehitys sai Rovaniemen kuntakokouksen päättämään jo 1886, että kirkonkylän alueesta olisi muodostettava kauppalaksi. Hanke kuitenkin raukesi jo ennen varsinaisen esityksen tekemistä.

Uusi yritys tehtiin toukokuussa 1901. Kansalaiskokous asetti silloin toimikunnan valmistelemaan kirkonkylän muodostamista kaupungiksi. Vuonna 1898 oli annettu asetus taajaväkisistä maalaisyhdyskunnista. Komiteamietinnössä oli erityisesti viitattu Rovaniemeen, mutta täällä ei asiasta innostuttu, vaan haluttiin suoraan kaupungiksi. Hanke kuitenkin keskeytyi senaatin määrättyä lokakuussa 1901, että Rovaniemen kirkonkylästä oli muodostettava taajaväkinen yhdyskunta ja sille oli laadittava järjestysääntö ja rakennusjärjestys.

Rovaniemelaisten jatkuvan vitkastelun vuoksi kuvernööri määräsi rakennusjärjestöksen suunnittelun komissionimaannittari G. A. Gustafssonin tehtäväksi. Hän jätti rovaniemelaistensa ehdotuksensa helmikuussa 1904 alueesta, joka käsitti Laitaan ja kirkon väliltä Ounaskosken länsirannan reilun puolen kilometrin leveydeltä. Taajaväkinen yhdyskunnan alueeksi tuli siten 1,25 neliökilometriä. Nykyisin se muodostaa I kaupunginosan, jonka monet katulinjat ovat peräisin Gustafssonin suunnitelmasta.

Taajaväkinen yhdyskunta pysyi osana Rovaniemen kuntaa, mutta se sai kuitenkin oman järjestyslautakuntansa, joka pani toimeen kuntakokouksen päätökset yhdyskunnan alueella. Vähävarainen väki siirtyi asumaan kaavoitetun alueen ulkopuolelle Kirkonkankaalle ja nykyiseen III kaupunginosaan.

Alusta lähtien taajaväkinen yhdyskunta katsottiin väliaikaisratkaisuksi. Jo huhtikuussa 1908 yhdyskunnan jäsenet ryhtyivät puuhaamaan muutosta kauppalaksi. 1910 senaattiin toimitettu anomus ei kuitenkaan johtanut tulokseen, ensisijaisesti siksi, että muut kuntalaiset vastustivat hanketta verotulojen menettämisen vuoksi ja yhdyskunnan maanomistajat pelkäsivät maansa lunastamista kauppalalle.

Ajatus ei kuitenkaan sammunut, vaan kuntamuodon muutos eli edelleen mm. 1910-luvulla liittyneenä ajatuksen Lapin ja Peräpohjan läänistä, joka tarvitsisi pääkaupungin. Kesäkuussa 1923 taajaväkinen yhdyskunnan valtuutetut esittivät valtioneuvostolle, että yhdyskunnan alue muutettaisiin kauppalaksi. Yhdyskunnassa oli silloin asukkaita 2600 ja muualla kunnassa 7300. Kunnanvaltuusto vastusti edelleen erottamista. Vuonna 1925 laki kunnallisen jaotuksen muuttamisesta mahdollisti kuitenkin kunnan kannasta poikkeavatkin päätökset. Sen perusteella valtioneuvosto saattoi ratkaista jo pitkään sisällä olleen hakemuksen.

Rovaniemen kauppalan perustaminen tuli voimaan vuoden 1929 alusta lukien. Kun taajaväkinen yhdyskunnan alueeseen liitettiin sen länsipuolelta ns. Ratanhausta, eteläpuolelta Veitikanharju ja joen itäpuolta Ounasvaaran laelle saakka, kauppalan pinta-ala muodostui 14 km². Asukkaita sillä oli 4100, kun muun kunnan alueelle jäi 10 900 henkeä. Sodan jälkeen kauppalan alue laajeni, kun Viirinkangas ja Korvanniemi liitettiin siihen vuonna 1948.

Kauppaloita perustettiin itsenäisyyden aikana Suomeen useita, mutta sen sijaan kaupunkien määrä ei kasvanut. Tammikuussa 1959 säädettiin lakeja, joilla kaupungiksi muuttamista helpotettiin. Valtiovallan suostuttelujen jälkeen Rovaniemi suostui hakemaan kaupunkioikeuksia, jotka se sai vuoden 1960 alusta lukien ensimmäisten ns. uusien kaupunkien joukossa. Taajaväkinen yhdyskuntana Rovaniemen keskusta-alue ehti olla 25 vuotta ja kauppalana 31 vuotta.

Keskustelu kuntien yhtymisestä uudelleen heräsi pian sodan jälkeen. Vaikka sitä on käyty aika-ajoin jo viisikymmentä vuotta, Saksoiden yhdistyminen osoittautui helpommaksi kuin Rovaniemen.

Vuosisadan vaihteessa Korkaloniemi alkoi saada keskuksen ilmettä varsinkin Maantiekadun eli myöhemmän Valtakadun varrella. Posti, joka on kuvassa vasemmalla, oli avattu Rovaniemellä jo 1882, ja ensimmäiset puhelinlangat vedettiin 1897.

Kun kirkon ja Färinrannan välinen asutus alkoi käydä yhä taajemmaksi, senaatti määräsi 1901, että siitä oli muodostettava taajaväkinen yhdyskunta omine rakennusjärjestyksineen ja muine järjestyssääntöineen. Mieluummin sen asukkaat olisivat halunneet kaupunkilaisiksi. Toive toteutui vuonna 1960.

*Jo perustamisvaiheessa kauppaan liitettiin alueita Ounas-
kosken molemmilta puolilta.
Myöhemmin, tilan käytyä ah-
taaksi kasvavalle väestölle ja
toiminnoille, maalaiskunta on
luovuttanut "kirkonkylälleen"
lisää maata, mutta on halun-
nut samalla säilyttää hallin-
nollisen erillisyytensä*

